

MAKTABGACHA VA KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR NUTQINI
RIVOJLANTIRISH

Ashurova Oygul Anvarovna

Farg'ona davlat universiteti pedagogika va psixologiya fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqola maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishga bag'ishlangan. Maktabgacha yosh-bu bolaning og'zaki tilni faol o'zlashtirish davri, nutqning barcha tomonlarini shakllantirish: fonetik, leksik va grammatik. Bu yoshda, vokal funksiyasi hali shakllanmagan bo'lsa, nafas olish va artikulyatsiya tizimining rivojlanishiga alohida e'tibor berilishi kerak, darslarni igna shaklida qurish maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, nutq, artikulyatsiya, nafas olish, ovoz, eshitish, o'yin, bolalar ovoz apparatining anatomik va fiziologik xususiyatlari, dialekt, ovoz talaffuzi.

"Nutq-bu bolaning aqliy rivojlanishining farovonligining asosiy ko'rsatkichidir"

M. Lvov

Biror kishi nutqni erta bolalik davrida egallaydi va hayoti davomida uni yaxshilaydi: lug'atni boyitadi, nafas olishni, ovozni, intonatsiyani, jumla va matnni erkin tuzishni o'rganadi. Bola ona nutqini yaqinlaridan, ota-onalaridan, atrofdagi nutq muhitidan oladi. Bolaning nutqini rivojlantirish, T. N. Ushakovaning so'zlariga ko'ra, genetik jihatdan aniqlangan dasturning asosiy ta'siri ostida dastlabki bosqichlarda sodir bo'ladigan umumiy psixogenezning bir tomoni sifatida namoyon bo'ladi. Ya'ni, bolada nutqni rivojlantirishning asosi genlarda yotadi va o'z-o'zini rivojlantirish ayniqsa bolalik davrida faol sodir bo'ladi.

Uch yoshdan yeti yoshgacha bo'lgan yosh nutq funksiyasining shakllanishi va rivojlanishida eng muhimdir. Buning sababi shundaki, aynan shu davrda bolaning nutqi eng intensiv rivojlanadi, eng muhimi, u eng moslashuvchan va moslashuvchan.

So'nggi paytlarda ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan bolaning nutqini rivojlantirishga juda kam e'tibor berilmoqda, shuning uchun turli xil ijtimoiy va yosh guruhlarida ko'plab muammolar mavjud. Albatta, mukammal gapiradigan odamlar yo'q, ammo o'qituvchilar va ota-onalar farzandlari va o'quvchilarining madaniy darajasini oshirishga intilishlari kerak. Agar bolada bolalikdan biron bir funktsiya buzilgan bo'lsa, masalan: yomon eshitish, ovoz, noqulay nutq muhitining ta'siri, yomon ruhiy holat, bola yopiq, hissiy jihatdan siqilgan bo'lsa, unda bu albatta ovozga ta'sir qilishi kerak. Maktabgacha yoshda bolalarning ovozini gigiena va himoya qilishning asosiy qoidalaridan biri bu tizimli nutqdir. Ushbu yoshda bola nafasini kuchaytirishingiz, aloqa shartlariga muvofiq ovoz balandligini sozlash qobiliyatini rivojlantirishingiz, intonatsion ekspressivlikni rivojlantirishingiz mumkin.

Yaxshi ovoz va malakali nutqni tarbiyalash erta boshlanishi kerak, chunki maktabgacha yoshdagi bola, albatta, malakali va yuqori malakali o'qituvchi yordamida katta miqdordagi bilimlarni o'zlashtirishga qodir. Nutqning eng kichik buzilishi bolaning faoliyati va xatti-harakatlariga ta'sir qilishi mumkin. Yomon gapiradigan bolalar o'zlarining

kamchiliklarini tezda anglay boshlaydilar. Ular yanada yopiq bo'lib, natijada komplekslar rivojlana boshlaydi, akademik ko'rsatkichlar pasayadi va o'ziga ishonchsizlik paydo bo'ladi. Shuni yodda tutish kerakki, yomon nutq savodxonlikka katta ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki yozma nutq og'zaki nutq asosida shakllanadi.

Nutqni rivojlantirish uchun juda muhim omil-bu to'liq eshitish. Noto'g'ri talaffuz odat bo'lib qolmasligi uchun bolani tuzatish kerak, keyinchalik uni engish juda qiyin bo'ladi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ta'kidlaydiki, maktabgacha yoshdagi bolalar davrida bola nutqning intonatsion tomonini jadal rivojlantiradi, shu bilan birga uning eshitish qobiliyati-balandlik hissi, tovush kuchi, tembr va ritm hissi rivojlanadi. Bolalar o'zlarining va boshqalarning nutqidagi kamchiliklarni erta sezishni boshlaydilar.

Albatta, nutqning tovush madaniyatining temp, ovoz balandligi, diksiya kabi xususiyatlari ko'p jihatdan bolaning individual xususiyatlariga, uning temperamentiga, ta'lim sharoitlariga va uni o'rab turgan nutq muhitiga bog'liq.

Chaqaloqlarda burun bo'shliqlari rivojlanmagan, burun yo'llari tor, bolaning hayotining birinchi bosqichida pastki burun yo'li rivojlanmagan, tomoq vertikal ravishda joylashgan, kattalarga nisbatan tor, hajmi katta, girtlak huni shaklida, kattalarga qaraganda balandroq joylashgan. Glottis tor, vokal kordlari kattalarga qaraganda qisqaroq. Til nomutanosib ravishda katta, deyarli to'liq og'iz bo'shlig'ini egallaydi, kattalardagi joylashuviga nisbatan old tomondan ko'proq siljiydi. Bolalikda nafas olish organlari quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi: bolalarda burun yo'llari, farenks, girtlak, traheya va bronxlarga nisbatan tor va nozik shilliq qavat bilan Ko'krak qafasi ko'tarilgandek, qovurg'alar nafas olayotganda kattalar singari pastga tusha olmaydi, shuning uchun bolalar chuqur nafas ololmaydilar, bu esa ovozning kuchini va ovozning davomiyligini cheklaydi.

Ovozni shakllantirish jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lgan bolalar vokal apparatining anatomik va fiziologik xususiyatlari, shuningdek, girtlakning juda yuqori holatini, girtlakning barcha qismlarida shilliq bezlarning ko'p sonini, shuningdek, limfa va biriktiruvchi to'qimalarni o'z ichiga oladi. erta yoshda etishmayotgan ichki vokal mushaklarini almashtiradi.

L.S.Vygotskiy taqlid ong va faoliyat turlarining barcha o'ziga xos insoniy xususiyatlarining manbai ekanligiga ishongan, u kognitiv va kommunikativ funktsiyani bajaradi. Bola birinchi navbatda u bilan gaplashayotgan odamning yuzida ko'rgan artikulyatsiyalarga, nutq harakatlariga taqlid qiladi.

Ushbu yoshdagi rivojlanishning asosiy omili o'yin, umumiy hissiy fon shakllanadi, bola his-tuyg'ularning "tilini" o'rganadi. Ushbu yoshdagi bolalarning muloqoti sifat jihatidan o'zgaradi: agar uch yoshgacha bolalar asosan kattalar bilan muloqot qilsalar va boshqa bolalarni e'tiborsiz qoldirsalar, uch yildan so'ng bolalar bilan aloqalar soni tez o'sib boradi va besh-olti yoshga kelib bu aloqalar guruhlar bilan yakunlanadi.

Nutqni o'zlashtirish-bu murakkab, ko'p tomonlama aqliy jarayon, uning paydo bo'lishi va uzoq bo'yin rivojlanishi ko'plab omillarga bog'liq. Nutq faqat bolaning miyasi, eshitish, artikulyatsiya apparati ma'lum rivojlanish darajasiga etganida shakllana boshlaydi. Ammo, hatto etarlicha rivojlangan nutq apparati, shakllangan miya, yaxshi jismoniy eshitish bilan, nutq muhitisiz bola hech qachon gapirmaydi.

Agar nutq qobiliyati "nutqlarni tinglash" orqali tarbiyalangan bo'lsa, unda inson nutqining rivojlanishini shakllantirishning birinchi sharti nutq muhitining mavjudligi. Uning nutqi odamning qaysi nutq muhitida ko'nikmalarga ega bo'lishiga bog'liq, chunki nutqni o'rganayotganda bola beixtiyor boshqalarning nutqining barcha xususiyatlarini takrorlashni boshlaydi.

Shunday qilib, nutq ko'nikmalarini egallash uchun :

- 1) nutq muhitining mavjudligi;
- 2) eshitish hissi;
- 3) nutqni ko'paytirish.

Shunday qilib, bola kelajakda nutqni, kerakli nutq muhitini to'g'ri rivojlantiradi. Atrof-muhit-insonning ijtimoiy, moddiy va ma'naviy sharoitlari. Bolalar tomonidan televizorni tinglash va tomosha qilish tarbiyachilar tomonidan ehtiyotkorlik bilan rahbarlikni talab qiladi. Ta'kidlanishicha, tez-tez tomosha qilish tomoshalar bilan to'yinganlik muhitini yaratadi va bolalarning e'tiborini kamaytiradi. To'g'ri tanlangan dasturlar bolalarning o'zlari yashayotgan dunyo haqidagi bilimlarini kengaytirishga yordam beradi. Biroq, tizimsiz, uyushmagan tinglash va televizion dasturlarni tomosha qilish bolalarning uyg'un tarbiyasiga hissa qo'shmaydi.

Kichkina tomoshabinlar oldida, kaleydoskopda bo'lgani kabi, ular uchun umuman noma'lum bo'lgan qahramonlar miltillashi va ularga noma'lum voqealar paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaslik kerak. Haqiqatan ham bolalar tomonidan so'ralmagan juda ko'p ma'lumotlar ko'pincha rivojlanmaydi, lekin bolalarni bezovta qiladi.

Agar televizor vizual markazlarga ko'proq ta'sir qilsa, u holda radioda faqat so'zlar ta'sir qilish vositalariga ega, shuning uchun boladan so'zga e'tibor berishni talab qiladi, uning nutqi va aql-zakovati katta darajada rivojlanadi.

Maktabgacha yoshda, vokal funktsiyasi hali shakllanmagan bo'lsa, nafas olish va artikulyatsiya tizimining rivojlanishiga alohida e'tibor berilishi kerak, darslarni o'ynoqi tarzda qurish maqsadga muvofiqdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning fiziologik xususiyatlarini ovoz va nutq tabiatini tarbiyalash usullari va usullarini tanlash kaliti sifatida ko'rib chiqishimiz kerak bo'lgan yagona asos mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ермакова, И. И. Коррекция речи и голоса у детей и подростков : кн. для логопеда / И. И. Ермакова. – 2-е изд., перераб. – Москва : Просвещение ; Учеб. лит., 1996. – 143 с.
2. Максимов, И. Фониатрия / И. Максимов ; пер. с болгар. В. Д. Сухарева. – Москва : Медицина, 1987. – 288 с.
3. Юссон, Р. Певческий голос / Р. Юссон. – Москва : Музыка, 1974. – 261 с.